

Ferdo Gestrin

MIGRACIJE IZ DALMACIJE V ITALIJO V 15. IN 16. STOLETJU

Referat na mednarodnem kongresu »Le relazioni economiche e culturali tra le Marche e la sponda orientale Adriatica nei secoli XIII—XIX« v Senigallii 10. in 11. januarja 1976.

Mobilnost prebivalstva v evropskem prostoru je bila že od visokega srednjega veka splošen pojav, čeprav se kaže v zelo različnih oblikah. Ena izmed njih so tudi migracije slovanskega življa v italijanske dežele in obratno italijanskega zlasti v obalna mesta slovanskih dežel ob Jadranu, ki jim moremo slediti stoletja dolgo vsaj od 13. stoletja dalje. V proučevanju teh migracij smo ne glede na to, da je v zadnjih nekaj letih dobilo nov polet, in ne glede na to, da imamo o tem problemu že tudi specialno literaturo tako z naše kakor tudi z italijanske strani, še vedno na začetku.¹ Bogati fondi virov v italijanskih in naših arhivih hranijo o tej problematiki še toliko gradiva, da bo potrebno dolgotrajno in organizirano kolektivno delo, preden bomo prišli do več ali manj jasne podobe tega, za dežele na obeh straneh Jadrana, pomembnega zgodovinskega dogajanja.

Migracije slovanskega življa v Italijo so se usmerjale tako v mesta kakor tudi na podeželje. V mestih so se naseljevali trgovci, ki so bili med vsemi sloji najbolj mobilni in prilagodljivi, raznovrstni obrtniki in s pomorstvom povezani ljudje ter končno vsi tisti, ki so polnili nižja in nesamostojna delovna mesta ter opravljali razne priložnostne in vojaške službe. Mnogi med njimi, zlasti trgovci in obrtniki, so si v mestih pridobili status meščana ali vsaj prebivalca, si ustvarjali tudi velika premoženja v samem mestu in okolnem podeželju, vendar v sam družbeni vrh praviloma niso prodrli. Vključevali so se sorazmerno hitro v novo sredino, se na razne načine povezovali z italijanskim prebivalstvom (trgovske, obrtne in druge gospodarske povezave, medsebojne poroke, sodelovanje v javnem življenju itd.) in se seveda tudi stapljali z njim. Na drugi strani pa so Slovani v mestih, kjer so se skoncentrirali v večjem številu in kamor je bil dotok iz domovine daljšo dobo živ, ohranjali tudi svoje oblike družbenega življenja, si ustvarjali tudi svoje verske in kulturne institucije (bratovščine, kongregacije, svoje kapele in oltarje v cerkvah itd.), pri čemer niso imeli majhne vloge slovanski duhovniki in redovniki, ki so prihajali v italijanska mesta in samostane iz vzhodnojadranskih dežel.

Čeprav so se mnogi v mesta doseljeni Slovani ukvarjali v celoti ali deloma s kmetijsko dejavnostjo, je vendar podeželje, kjer je v tem obdobju iz različnih vzrokov primanjkovalo delovne sile, pritegovalo velik del slovanske migracije v Italijo. Zlasti so se usmerjali tja, kjer je število vaškega prebivalstva zaradi nenadnih vzrokov več ali manj upadlo in so se v opustelih

¹ Prim. J. Smolaka, *Ostanci jugoslavenskih naseobina u donjoj Italiji, Hrvatska misao* 3 (1904), str. 750 sl.; G. Gelcich, *Colonie Slave nell'Italia meridionale*, Spalato 1908; M. Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens*, v *Schriften der Balkankommission, linguistische Abteilung* 9 (1911), str. 24. sl.; M. Spremić, *Dubrovnik i Aragonci 1442—1493*, Beograd 1971.

krajih odprle oziroma povečale možnosti za naselitev, kjer se je še v tem obdobju nadaljeval proces krčenja gozdov in kolonizacije oziroma kjer so začeli v večjem obsegu meliorirati zemljišča. Tako so med drugimi področji v Italiji dobile v obravnavanem obdobju sorazmerno veliko slovanskega življa v mestih in na podeželju tudi Marke. Številni na podeželju naseljeni Slovani so postajali lastniki večjih ali manjših kompleksov zemlje in tudi celih posesti, drugi so stopali v kolonatske odnose, jemali živino v rejo (*socida*) in se na druge načine zaposlevali pri italijanskih gospodarjih.

Vsi doseljeni Slovani — z izjemo še danes živečih v vaseh na polotoku Monte Gargano — so se od 17. stoletja dalje, ko je začel tok migracij upadati, čeprav ni prenehal vse do začetka 19. stoletja, sorazmerno naglo stapljati z italijanskim okoljem in izginjati. Le deloma so se iz mest, ko so prenehali zanje ugodni gospodarski pogoji, trgovci in v še manjši meri obrtniki zopet izselili iz Italije.²

Migracije iz Dalmacije so bile v obravnavanem obdobju samo del celotnega toka doseljavanja slovanskega življa v Italijo, ki je zajel predvsem zahodnojugoslovanske dežele zahodno od Drine (Bosno in Hercegovino, Hrvatsko in Slavonijo ter Srem, Istro in slovenske dežele ter seveda Dalmacijo). Iz jugoslovanskih dežel vzhodno od črte Drina—Bojana doseljencev v Italijo skoraj ni bilo; verska razlika je bila zanje v tistem času prevelika ovira.

V tem obdobju moremo govoriti že o drugi fazi migracij (od okoli druge polovice 14. stoletja dalje), ki je v nasprotju s prvo,³ — ko je velik del ljudi slovanskega izvora prihajal v Italijo prisilno, s prodajo kot nesvobodni, sužnji, — bila mnogo bolj masovna ter povsem svobodna in samovoljna. Vzroki za migracije so bili tedaj v veliki meri gospodarski, toda pridružujejo se jim tudi vzroki povezani s populacijskimi gibanji, s političnimi motivi, zlasti z boji med oblastniki v zaledju jadranske obale, in s širjenjem ter osvajanjem Turkov na Balkanu, a posredno tudi s tem dogajanjem povezanimi migracijami v zaledju.

Čeprav so se migracije iz Dalmacije usmerjale v vse vzhodne, jadranske italijanske dežele, pogledjmo v tej razpravi podrobneje le proces doseljavanja na ozemlje Mark, za kar imamo trenutno največ podatkov. Začetek teh migracij pada v konec 14. stoletja, vendar njihov obseg še ni bil velik. Večji obseg začenjajo dobivati šele po zavladavi Benečanov v Dalmaciji po letu 1420 in do srede 15. stoletja. V drugi polovici istega stoletja, ko dalmatinska mesta vse bolj izgubljajo v takratnih prilikah gospodarske povezave z zaledjem in se zato povečujejo vezi z Dubrovnikom, pa se beg v Italijo silovito poveča; lahko rečemo, da dosežejo migracije v Markah v drugi polovici 15. in v prvi polovici 16. stoletja višek. Število doseljencev iz Dalmacije se je v Markah v odnosu na prvo polovico 15. stoletja v njegovi drugi polovici povprečno povečalo za blizu 300 %. Porast izseljencev iz posameznih dalmatinskih mest pa je bil še večji. Tako so se migracije iz Splita povečale za več kakor 300 %, a iz Zadra celo za malo manj kakor 400 %. (Podobno stanje moremo ugotoviti tudi za Senj, kjer je izseljevanje v drugi polovici 15. stoletja poraslo za okoli

² Prim. F. Gestrin, Prispevek h kulturnemu življenju Slovanov v Markah v Italiji (XIV.—XVII. stoletje), *Spomenica Josipa Matasovića (1892—1962)*, Zagreb 1972, str. 89 sl.; isti, *Le relazioni economiche tra le due sponde adriatiche tra Quattro e Cinquecento*, v *Congressi Salentini II*, Lecce 1973, str. 87 sl.

³ Prim. za prvo fazo C. Verlinden, *Le relazioni economiche fra le due sponde adriatiche nel basso Medio Evo alla luce della tratta degli schiavi*, v *Congressi Salentini II*, 1973, str. 103 sl. in tam navedena literatura istega avtorja; D. Dinić-Knežević, *Prilog proučavanju migracija našeg stanovništva u Italiji tokom XIII i XIV veka*, v *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*. Knjiga XVI/1 (1973), str. 39 sl.

350 %.) V prvi polovici 16. stoletja je opaziti sicer upadanje migracijskega toka v Italijo glede na stanje v drugi polovici 15. stoletja, toda še vedno je bilo izseljevanje v Marke na splošno za okoli 100 % večje, kakor ga zaznamujemo v prvi polovici 15. stoletja. Vendar so nastajale že velike razlike glede na jakost doseljevanja v posamezna markizanska mesta. Tako je npr. dose-ljevanje iz Zadra v Fanu v prvi polovici 16. stoletja že močno v upadanju, v Pesaru je še vedno v porastu za okoli 90 % glede na drugo polovico 15. stoletja, a v Ancono je prišlo v tem polstoletju za 300 % več doseljencev iz Zadra kakor v Pesaro. Vzrok za te razlike je nedvomno iskati v različnem gospodarskem pomenu in vlogi teh treh markizanskih mest v tem času, ko je Ancona postala ena izmed najvažnejših točk v Italiji za trgovske povezave z balkanskim prostorom.⁴ Dalje je v tem času povsem prenehalo doseljevanje iz Splita v Pesaro, a je hkrati močno upadlo tudi v Fanu in Anconi. Porasle pa so glede na prejšnja obdobja migracije z otokov v Marke, zlasti z Raba, Paga, Hvara, Korčule in deloma tudi Brača. V drugi polovici 16. stoletja migracije iz Dalmacije v Marke glede na prvo polovico bistveno ne upadajo, oziroma stagnirajo, seveda pa traja izseljevanje slovanskega življa tudi še po obravnavanem obdobju. Le tako si namreč razlagamo obstoj bratovščine Slovanov v Pesaru še v drugi polovici 17. stoletja.⁵ To stanje je vsekakor v veliki meri povezovati s počasnim ustaljevanjem normalnejših razmer ob meji med beneško Dalmacijo in turškim carstvom in s postopnim vzpostavljanjem trgovskih vezi med dalmatinskimi mesti in neposrednim turškim zaledjem, s čemer se je gospodarski položaj Dalmacije nekoliko zboljševal.

Migracijam je dajala svoj delež skoraj celotna takratna Dalmacija, čeprav seveda ne vsi kraji v enaki meri in tudi ne istočasno. Najprej so migracijski tokovi v večjem obsegu zajeli mestno prebivalstvo, kjer gre Zadru še posebno mesto, a nato se jim priključijo prebivalci agrarnega zaledja mest. Prvi se praviloma označujejo po mestu, iz katerega so prišli v Italijo,⁶ a drugi največkrat ali samo z oznako Sclavus oziroma Sclavonus⁷ ali s pokrajinsko oznako »de Sclavonia«,⁸ zavoljo česar jih je le izjemoma mogoče opredeliti v Dalmacijo, ali pa s staro pokrajinsko oznako Dalmaticus oziroma »de Dalmatia«⁹

⁴ Za vlogo Ancone glej S. Anselmi, Venezia, Ragusa, Ancona tra Cinque e Seicento, un momento della storia mercantile del Medio Adriatico, Ancona 1969; F. W. Carter, Dubrovnik (Ragusa) a Classic City-state, London—New York 1972; F. Gestrin, Trgovina s kožami v Markah v 15. in prvi polovici 16. stoletja, ZC 30 (1976), str. 23 sl.

⁵ Obstajala je še po letu 1656, prim. Archivio comunale di Pesaro, Catasto S. Nicolo, 1560, 158 Palchetto XI d 4, f 37.

⁶ Prim. Archivio di Stato di Fermo (ASF), Marini I, f 75 — 1404 avg. 25 — Jacobus de Zadra; prav tam f 268' — 1457 jul. 17 — Georgius de Sibinico, hoc est Sibinico de partibus Slavonie; Archivio di Stato di Fano (ASFa), not. knj. G. Roncoli D, f 279 — 1481 dec. 11 — Simon Tomassi de Sibinico; prav tam, not. knj. P. Stati E f 340 — 1489 dec. 9 — Georgius sutor Sclavus de Zara; not. knj. P. Stati I f 292 — 1497 jan. 20 — Gregorius Petri de Adria sive Zara etiam Sclavus et Matheus Petri de Zara etiam Sclavonus habitatores Fani; ibidem, not. knj. A. Fusconi P f 32' — 1529 marec 17 — Georgius de Budua habitator Pisauri; Archivio di Stato di Pesaro (ASP), not. knj. A. Milioni 60/5 f 177 — 1532 okt. 8 — Nicolaus Radosichi de Jadra tintor; Archivio di Stato di Ancona (ASA), not. knj. G. Giustiniani 659 f 264' — 1533 jun. 28 — Georgius Cosnichi de Jadra, f 249' — 1533 jun. 21 — Domina Anna vxor Petri de Sibinico.

⁷ ASF, Cassetta 6 n° 273 — 1467 sept. 11 — Domina Marcholina uxor Pauli Sclavi de Firmo; Archivio comunale di Recanati (ACR), Ser. IX Fiera n° 1136 f 64 — 1486 ? — Polus et Radus habitatori Ancone Sclavi, prav tam n° 1144 — 1538 okt. 23 — Matheus Sclavonus mulierus de Recanati; ASP, not. knj. M. Milioni 19/2 f 52 — 1505 dec. 29 in f 44 — 1503 nov. 7 — Jacobus Marini Sclavus de Recanati; prav tam, 19/9 f 314 — 1524 marec 12 in 1524 dec. 5 — Jeronimus q. ser Jacobi Sclavi de Recaneto.

⁸ Prim. ASFa, not. knj. P. Stati E f 562' — 1490 okt. 23 — Domina Simona Sclava filia olim Hieronimi Sclavi de partibus Slavonie.

⁹ ASF, Cassetta 6 n° 267 — 1462 jul. 29 — Radicthius filius Pauli de Dalmatia; ASFa, not. knj. G. Feltri — 1489 okt. 18 — Marchus ... et Matheus qd. Valentis de partibus Dalmatie habitatores Fani; prav tam, not. knj. L. Vignattoli F f 337 — 1515 — Lena olim Tomassi de Dalmatia, not. knj. G f 68' — 1514 jul. 8 — Tomas Luce Pelegrini Dalmaticus habitator Ancone; ASP, not. knj. B. Fattori 20/31 f 33' — 1539 marec 24 — Pandulphus Antoni Dalmati de Monte Tassorum; ASA, not. knj. G. Giustiniani 661 f 72' — 1537 marec 7 — Domina Catherina Thome de partibus Dalmatie olim serva domini Pauli Perutij de Florentia.

in oznako »de partibus Illirie«.¹⁰ Vendar sta se oba ta dva pojma uporabljala tudi za mnogo širše ozemlje, kakor ga je zajemala takratna Dalmacija, in sta bila tudi sinonima za pojem Sclavonia v najširšem pomenu besede.¹¹ Izseljenci iz mest so pripadali ali razredu populanov, ter so bili predvsem trgovci in zlasti obrtniki ter pomorščaki, ali mestnim nižjim slojem tudi iz vrst mestne revščine. Iz podeželja pa so prihajali v Marke predvsem koloni, ljudje brez zemlje, a deloma tudi nesvobodni.

Dalmatinski doseljenci so se naseljevali v vsa večja obalna mesta v Markah, kot so bila npr. Pesaro, Fano, Senigallia, Ancona, Porto Recanati, Recanati, Porto Fermo, Fermo itd., prav tako pa tudi v mnoga mesta v notranjosti dežele in še prek njenih meja, kakor npr. v Urbino, Jesi, Matelica, Sansepolcro, Spoleto itd.¹² Mnogi so se naselili tudi v številnih manjših naseljih v deželi, v kastrih in vaseh, bodisi v bližini zgoraj omenjenih mest ali pa tudi daleč v zaledju (Trebiantico, Novilara, Cattabrighe, S. Costanzo, Cerasa, Scapezzano, Ripe, Montacuto, Varano, Camerano, Massignano, Sappanico, Poggio, Sirola, Polverigi, Monte Tassi v pokrajini Monte Feltro, v S. Egidio in Ripole v vikariatu Mondavio itd.).¹³ V Pesaro in na njegovo ozemlje so se v tem obdobju doselili prebivalci iz Zadra, Šibenika, Trogira, Splita, Kotora, Budve ter otokov Cres in Rab; omenjajo pa se tudi mnogi doseljenci z oznako Dalmaticus »de Dalmatia« oziroma »de Sclavonia« in Sclavus. V Fanu in na njegovem ozemlju so bili slovanski doseljenci iz Dalmacije poleg teh še iz naslednjih krajev: Skradin, Uljein, Nin ter otokov Pag, Hvar in Korčula, dalje še iz področja ustja reke Neretve in kraja »Prasaga«¹⁴ v Dalmaciji. V Senigalliji srečujemo izseljence iz Zadra, Splita, Cresa itd., a v Anconi samo po podatkih iz prve polovice 16. stoletja iz Zadra, Nina, Šibenika, Splita, Kotora, Uljeinja, ter otokov Cres, Rab, Pag, Brač, Korčula, Hvar in iz kraja Brinje (Brignie) »de partibus Dalmatie«¹⁵ ter iz področja ustja reke Bojane.¹⁶ Podobno je bilo tudi v drugih zgoraj naštetih mestih in krajih ter njihovih ozemljih.

Zaradi večje plastičnosti prikaza naj posebej poudarim, da so bili med doseljenci v Markah tudi številni ljudje iz obalnih krajev, ki so bili izven takratnega (in današnjega) ozemlja Dalmacije. Najštevilnejši med njimi so

¹⁰ ASFa, not. knj. P. Stati A f 11 — 1470 maj 15 — ... Georgius olim Petri de Spalato provincie Illirici custos bestiarum et animalium bovinorum.

¹¹ Npr. ASFa, not. knj. G. Tomasini f 74 — 1471 jun. 25 — Georgius olim Petri de Cerbauna et Paulus olim Stefani (de) Caghabria partibus Dalmatie habitatores Castri Ceresie; prav tam, not. knj. S. Tonsi — 1485 maj 29 — Mateus olim Martini de Crupa partiis Dalmatie habitator Fani in contrata Sancti Leonardi; prav tam, not. knj. P. Stati A f 11 — 1470 maj 15 — Georgius olim Petri de Spalato provincie Illirie, f 55' — 1471 febr. 10 — Paulus olim Georgij Sclavus de Srigna provincie Illirie habitator Fani.

¹² Npr. ASFa — Atti giudiziari innanzi al Podestà di Senigaglia n° 9 f 9 — 1453 avg. 6; prav tam, not. knj. P. Stati P f 459' — 1501 okt. 2; prav tam, not. knj. G. Roncoli B f 277' — 1475 febr. 7; ASP, not. knj. M. Milioni 607 f 25' — 1536 jun. 16.

¹³ Prim. ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo C f 235 — 1449 jan. 17 in 21, not. knj. A — 1440 jan. 26; prav tam, not. knj. P. Graziani A — 1487 febr. 9; not. knj. P. Stati S f 394 — 1504 febr. 17; not. knj. G. Roncoli I f 248 — 1492 nov. 3, not. knj. B f 19' — 1472 maj 5; not. knj. G. Tomasini f 49 in 49' — 1473 febr. 25; ASFa, not. knj. J. B. Alberici 235 f 545 — 1545 dec. 16, not. knj. 243 f 243 — 1554 okt. 2, not. knj. 235 f 239 — 1545 maj 15; ASP, not. knj. B. Fattori 20/31 f 33' — 1539 marec 24.

¹⁴ ASFa, not. knj. G. Tomasini f 49 — 1473 febr. 25 — Georgius Bogoni (Bogami?) de Norente partibus Sclavonie ad presens habitator Sancti Constantii; prav tam, not. knj. D. Damiano f 166' — 1490 marec 5 — Georgius c. Mathei Sclavonus de Prasaga partibus Dalmatie.

¹⁵ ASA, not. knj. G. Giustiniani 660 f 176' — 1529 april 9 — Catarina Matthei Gunanicchij de Brignie de partibus Dalmatie.

¹⁶ Glej ASA, not. knj. G. Giustiniani 639 f 249' — 1533 jun. 21 — Elia Scuglievoli (?) de Buaiano (Boiano) et Dominicus Calogurgne de Dulcigno.

bili vsekakor iz ozemlja Dubrovniške republike,¹⁷ zlasti iz samega Dubrovnika, a tudi iz Cavtata, Gruža in Šipana. Številni so bili dalje izseljenci iz Hrvatskega primorja, posebej iz Senja, ki ga nek vir sredi 15. stoletja vendar označuje kot kraj v Dalmaciji,¹⁸ dalje iz Bakra, Reke in otoka Krka, prav tako tudi iz istrskih mest pod Benečani: Piran, Koper, Poreč in Labinj;¹⁹ javljajo pa se v Markah tudi došljenci iz Hercegovina.²⁰ Na drugi strani so prihajali v Marke kot doseljenci ljudje iz doline reke Bosne in Sane, Bihača in Krupe, iz Krbave, Ogulina, Modruša, Blagaja, Zrinja, Petrinje, Zagreba, Krapine in Požege, dalje iz Ptuja, Celja, Ljubljane in drugih krajev slovenskih dežel ter Trsta.²¹

Prebivalstvo, ki so ga zajele migracije iz Dalmacije v Marke, pa naj je bilo iz dalmatinskih mest ali iz njihovega podeželja, je bilo v veliki večini slovanskega izvora. To nam potrjujejo sočasni italijanski viri, ki skoraj praviloma označujemo te priseljence ne samo po kraju, iz katerega so prišli, marveč tudi z vzdevkom *Sclavus*; poleg tega pa kar pogosto tudi kraje same, kakor že rečeno, postavljajo v Sklavonijo.²² Jezik, ki so ga doseljenci govorili, so v Markah označevali kot »lingua sclavonica« ali tudi »lingua dalmatina«.²³ Toda velik del doseljencev slovanskega izvora iz dalmatinskih mest in deloma celo iz podeželja, je več ali manj dobro razumel ali znal tudi italijanščino, posamezniki izmed mestnega prebivalstva pa tudi latinski jezik, kar je vključevanje v novo sredino zelo olajševalo. Le v redkih primerih so slovanski doseljenci pri pravnih aktih, ki so jih sklepali z drugimi ali pa ti z njimi, uporabljali tolmača, ki je bil zelo pogosto zopet Slovan. Tako je leta 1472 Jurij Markonič iz Splita (Georgius Marconichio de Spalato) pooblastil Petra Slovana, da ga nadomešča pri pravnih aktih, ker sam ni znal italijanskega jezika.²⁴ Deset let pozneje je npr. prav tako v Fanu Slovan Maver, sin Jakoba iz Modruša tolmačil Slovanu Štefanu, sinu Petra iz Zadra pri kolo-

¹⁷ Že leta 1425 se kot prebivalec Fana omenja obrtnik Anton, sin Ivana, de Ragugio (ASFa, not. knj. G. Vannis — 1425 febr. 13). Toda Dubrovčani so bili številnejši v Pesaru in Anconi, kjer sta nastali — zlasti v Anconi — precejšnji koloniji Dubrovčanov. V Anconi so bili v prvi polovici 16. stoletja člani rodbin Bunič, Gučetič, Gundulič, Nalješkovič, Glubojevič in Milojevič. Posamezniki so sodili kot prebivalci ali meščani v sam vrh ankonških trgovcev.

¹⁸ ASFa — Atti giudiziarj... n° 7 f 75' — 1450 avg. 20: Georgius Jouannis de Segnia partibus Dalmatie. Prim. še not. knj. P. Graziani A — 1487 febr. 9. Senjani se v tem obdobju omenjajo v zelo velikem številu v Fanu. Trgovske zveze med obema mestoma so bile tako žive, da so tudi mnogi Fanežani poslovali v Senju, imeli tam hiše ali jih najemali in postajali prebivalci kraja.

¹⁹ Npr. ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo B f 54 — 1424 sept. 3; not. knj. L. Vignattoli H — 1497 jan. 31; not. knj. P. Stati A f 219 — 1475 sept. 16; Andreas olim Petri de Labinio partibus Alemanie habitator Cesene pifarus.

²⁰ ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo C f 89 — 1446 avg. 21 — Dominicus e. Benedicti de Castro nouo de partibus Slavonie habitator Fani; not. knj. L. Vignattoli H — 1501 febr. 22, isti I f 472 — 1514 okt. 10; ASP — Catasto S. Arcangelo, 180 XII d 4 f 318 — 1533 sept. 25.

²¹ Prim. F. Gestrin, Jugoslavlani v službi pri Malatestovih organih v Fanu (1434—1455), ZČ 19—20 (1965—6), str. 1 61sl. (glej še v Studia Picena 36 (1968), str. 113 sl.). Prim. dalje ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo C f 65' — 1446 febr. 14, f 85 — 1446 jul. 13; not. knj. G. Vannis — 1423 april 29; not. knj. P. Graziani A — 1487 febr. 9; G. Roncoli M f 90 — 1497 jan. 7; isti, L f 265' — 1494 maj 6; isti, C f 383 — 1479 jun. 11; not. knj. P. Stati A f 55' — 1471 febr. 10; ASP, not. knj. A. P. Ambrosi 38/13 f 336 — 1527 okt. 24.

²² Npr. ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo C f 237 — 1449 jan. 21: Ambrosius Georgij de Giadra de Slavonia; not. knj. P. Stati NN f 470 — 1499 sept. 11: Rado olim Petri de Sibinicho Slavonus piscator; not. knj. G. Roncoli M f 470 — 1498 marec 28 — Polus de Curzula Slavus; not. knj. P. Stati Z f 212' — 1507 nov. 28 — Simon Radi de Cursula Slavonus; not. knj. S. Tonsio — 1483 avg. 9 — Paulus Johanns de Corciola partibus Slavonie habitator Fani; not. knj. L. Vignattoli A f 5 — 1477 maj 2 — Johannes Georgij de Lexina de partibus Slavonie; isti, H — 1497 jan. 31 — D. Anna filia olim Petri de Arbe partibus Slavonie; not. knj. G. Roncoli A f 171 — 1468 febr. 11 — Petrus Jacobi de Pago de partibus Slavonie habitator Fani; ASP, not. knj. M. G. Lepri 11/10 f 125' — 1479 marec 17 — Valentinus q. Georgij de Spalatro Sclauonus; ASA, not. knj. G. Giustiniani 659 f 1 — 1533 jan. 7 — Nicolaus Mathei de Pago Sclauonus; not. knj. G. Alberici 28 f 54 — 1522 april 1 — Nicolaus Stefani de Jadra Sclauonus habitator Puzoli; not. knj. J. B. Alberici 235 f 492 — 1545 nov. 16 — Magister Martinus c. Georgij sutor Sclauonus et habitator Ancone; isti, 247 f 91 — 1540 dec. 14 — Nicolaus Georgij de Cherso Sclaus (habitator Ancone), itd. itd.

²³ Prim. ASA, not. knj. G. Alberici 28 f 36 — 1522 marec 1 in 29 f 58 — 1524 marec 25.

²⁴ ASFa, not. knj. G. Roncoli A f 519 — 1472 febr. 18.

natski pogodbi, ker sam ni dobro razumel latinskega jezika.²⁵ Podobno je leta 1524 v Anconi ob enaki priložnosti Slovan Gregor, sin Stojana, ki je dobro znal italijanski in slovanski jezik, tolmačil Slovanu Staniši, sinu Jakoba, iz Zadra.²⁶

Govoriti podrobneje in točneje o obsegu migracij iz Dalmacije v Italijo in posebej v Marke ter o številu doseljencev slovanskega izvora, je za enkrat nemogoče. Ne samo zavoljo tega, ker smo s proučevanjem virov za to problematiko šele na začetkih, marveč tudi zavoljo tega, ker se mnogi označujejo samo kot Slovan brez navedbe kraja ali pa so celo tudi brez te oznake in moremo slovanski izvor določati samo po imenih, vzdevkih in priimkih.²⁷ Vendar na splošno moremo reči, da število izseljencev iz Dalmacije v Italijo in tudi v Markah ni bilo majhno. To sodimo na osnovi dejstva, da so se mnogokje v mestih, kastelih in vseh ustvarile močne slovanske kolonije in so Slovani tvorili v njih kar visok odstotek prebivalstva. Za Fano v drugi polovici 15. stoletja ter za Pesaro v prvi polovici 16. stoletja moremo na osnovi arhivskega gradiva trditi, da je bilo v obeh mestih tudi do 15 % in še več prebivalstva slovanskega izvora.²⁸ Posamezne vasi, kot npr. Trebbiantico, Novilara na področju Pesara, Montacuto in Varano na področju Ancone so med svojim prebivalstvom imele velik del Slovanov.²⁹ Leta 1522 se v Castro Polverigi (Polverisio) imenuje en del naselja po Pagu (»... in contrata dicta da Pago«...), kar je bilo morda posledica večjega števila ljudi iz Paga, ki so se doselili sem.

V zvezi z močno migracijo iz Dalmacije — in sploh iz slovanskih dežel v Italijo — je tudi sorazmerno močno zastopstvo slovanske duhovščine povsod tam, kjer so bili slovanski doseljenci številnejši. To duhovščino, ki se je neposredno doselila iz slovanskih krajev ali pa je izšla iz vrst že prej doseljenih Slovanov, so sestavljali menihi raznih redov pa tudi drugi duhovniki.³⁰ Posamezni redovniki slovanskega izvora so postajali celo predstojniki tamkajšnjih samostanov.³¹ Čeprav je bila menjava menihov med samostani istega reda tudi tedaj zelo v veljavi, vendar menimo, da je bil pojav slovanskih menihov v markizanskih mestih tesno povezan z velikim številom slovanskih doseljenecv in so ti menihi odigrali pomembno vlogo v tamkajšnji slovanski sredini. Vsekakor pa to še bolj nedvoumno velja za slovansko nesamostansko duhovščino, ki je opravljala dušebrižništvo v krajih z večjim številom Slovanov.

²⁵ ASFa, not. knj. P. Stati B f 166' — 1482 jan. 26.

²⁶ Glej op. 23.

²⁷ Npr. ASA, not. knj. 235 f 12' — 1545 ? — Franciscus c. Stefani alias Dragouoglia habitator Ancone; isti, 235 f 145' — 1542 sept. 7 — Simon c. Marci alias Cupizza habitator Ancone; prav tam f 7 in 112' — 1542 jan. 7 — 1545 jun. 8 — Martinus c. Nicolaj Mestrouichij Sclavonus habitator in pertinentijs Ancone in contrata Montagnoli (tam je bil tudi Martinus Mestrouichius); ASP, M. Paludini — 1450 nov. 21 — Catarina Georgij de Spalatro dicta Schocigore; itd.

²⁸ F. Gestrin, Le relazioni o. c.; isti, Jugoslavlani, o. c.; isti, Prispevek, o. c.

²⁹ Prim. ASA, not. knj. G. Alberici 28 f 195 — 1522 nov. 25 — Ferus Raduan Sclavonus habitator Castri Puluerisij; f 199' — 1522 dec. 6 — Martinus Johanni Bughi Sclavonus habitator Castri Puluerisij et Marcus eius filius; J. B. Alberici 247 f 142' — 1541 dec. 7 — Paulus c. Matthei socius domini Johannis Baptiste Triumphii et Simon c. Gregorij socius Leonardi Petri Facij de Ancona ambo Sclavones de Jadra habitatores ville Montacuti (prim. še not. knj. 230 f 415 — 1544 dec. 2 in not. knj. 235 f 30 — 1542 febr. 7); not. knj. G. Alberici 28 f 162' — 1522 okt. 6 — Johannes Grossus et Georgius Radi Sclavoni habitatores Montacuti.

³⁰ Npr. v Fanu v dominikanskem samostanu (ASFa, not. knj. P. Stati A f 32 — 1470 sept. 11; not. knj. G. Roncoli E f 287 — 1484 jun. 17; P. Stati B f 236 — 1482 dec. 2), v avguštinskem samostanu (not. knj. L. Vignattoli F f 292 — 1513 jan. 13), v frančiškanskem samostanu (not. knj. P. Stati A f 178 — 1475 april 22; not. knj. G. Vici F f 81 — 1488 okt. 22; not. knj. L. di Mastropaolo D f 81 — 1499 maj ?). V Pesaru v dominikanskem samostanu (ASP, not. knj. A. Milioni 60/10 f 228, 229 — 1539 dec. 30), a v Anconi tudi v dominikanskem samostanu (ASA, not. knj. G. Giustiniani 665 f 13 — 1534 jan. 10) in seveda še mnogi drugi.

³¹ Tako je bil npr. leta 1475 prior dominikanskega samostana v Fanu Jakob, sin Nikolaja iz Dubrovnika (ASFa, not. knj. P. Stati A f 241 — 1475 nov. 7). Glej še F. Gestrin, Le relazioni o. c., str. 100 op. 6.

Tako je bil Jurij, sin Ivana iz Zadra, že leta 1435 kaplan pri Marijini cerkvi v Sansepolcro.³² V Fanu je bil npr. duhovnik (presbiter) Jakob iz Dubrovnika,³³ v Jesi pa leta 1540 Ivan Galić iz Paga.³⁴ Istega leta je bil v Montacuti blizu Ancone duhovnik Jakob Skorpić prav tako iz Paga.³⁵ Zdi se, da je bila v tem času v tej vasi praksa slovanskih duhovnikov kar precej v veljavi, saj se leta 1544 kot kaplan tamkajšnje cerkve omenja Anton, sin Tomaža iz Šibenika.³⁶

Po poklicih in gospodarski dejavnosti dajejo doseljenci iz takratne Dalmacije v Italijo pisano podobo, kar kaže, da je velik del družbenih razredov in slojev iskal rešitev svojega položaja, predvsem gospodarskega, v migraciji. Na eni strani so bili med njimi trgovci in kramarji, ki so jih posredno pritegnile v Italijo lahko tudi že prej obstoječe trgovske povezave.³⁷ (Zlasti številni pa so bili v markizijskih mestih trgovci iz Dubrovnika in tudi Senja,³⁸ ki je igral v tem obdobju v gospodarskih povezavah z Markami doslej še ne ugotovljeno veliko vlogo.) Na drugi strani so iz dalmatinskih mest v Marke prihajali zelo številni obrtniki najrazličnejših zvrsti: krojači, krznarji, tesarji, kolarji, sodarji, suknarji, barvarji, ткаči, mesarji, gostilničarji, brivci, zeliščarji, tudi zlatarji in drugi.³⁹ Mogli bi reči, da je kar visok odstotek došlecev iz Dalmacije pripadal obrtniškem sloju, mojstrom in pomočnikom, kar vsekakor kaže na določen zastoj ali celo občasne krizne situacije v dalmatinskih mestih pod beneško oblastjo. Druga, prav tako kar močna plast izseljencev v Italijo je pripadala pomorcem. Bili so to lastniki ladij, ki so nato pluli za potrebe italijanskih trgovcev, številni mornarji, ki so pluli na ladjah ali z vzhodne obale doseljenih ladjarjev ali na ladjah italijanskih lastnikov,⁴⁰ prav tako pa tudi ne redki graditelji ladij, kalafati in marangoni.⁴¹ Precej doseljenih Slovanov iz Dalmacije pa si je v Italiji in seveda tudi v Markah služilo svoj kruh z delom v pristaniščih (fakini) ali kot ribiči.⁴² Vsekakor je to dokaz, da v domačih pristaniščih zanje ni bilo dovolj možnosti za življenje. V markizijskih mestih pa so bili tudi precej številni hlapci, služabniki, dekle,

³² ASFa, Manfredi di Burgo Sepolcro f 100 — 1435 okt. 6.

³³ ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo D f 244 — 1502 avg. 2.

³⁴ ASA, not. knj. J. B. Alberici 247 f 45 — 1540 avg. 28.

³⁵ Prav tam.

³⁶ ASA, not. knj. J. B. Alberici 230 f 165 — 1544 maj 27.

³⁷ Prim. ASFa, not. knj. B. Biancolini B f 188' — 1510 marec 20; not. knj. P. Stati G f 289' in 290 — 1492 okt. 23. ASA, not. knj. G. Alberici 28 f 95 — 1522 maj 30; not. knj. G. Giustiniani 659 f 264' — 1533 jun. 28; ASP, not. knj. A. Milioni 60/7 f 95 — 1536 dec. 22 — Georgius q. Antonij de Cherso habitator et mercarius.

³⁸ Za Senj npr. ASFa, not. knj. P. Stati HH f 193 — 1512 jun. 7; isti, D f 86' — 1487 maj 31 in G f 370' — 1493 jan. 9. Za Dubrovnik prim. F. Gestrin, Trgovina s kožami v Markah o. c. ter ASA, not. knj. G. Giustiniani 656, 657, 659, 660, 661, 664, 665, 669; not. knj. J. B. Alberici 243; ASFa, not. knj. L. Vignattoli G f 254 — 1516 april 3; ASP, not. knj. C. Zaccani 55/1 f 176, 190, not. knj. S. Peponi 22/1 f 107, not. knj. A. P. Ambrosi 38/11, not. knj. A. Milioni 60/2, 60/10 in 60/13.

³⁹ Prim. ASFa, Libro de la fraternità de S. Michele — 1440 okt. 16 in 1441 febr. 19; not. knj. P. A. Galassi A f 158' — 1460 dec. 15; not. knj. L. Vignattoli A f 5 — 1477 maj 2; not. knj. P. Stati E f 433 — 1490 marec 5; isti, L f 106 — 1496 nov. 21; not. knj. P. A. Graziani C f 131' — 1497 jan. 18; not. knj. G. Roncoli M f 261 — 1497 jul. 17; not. knj. G. Vannis — 1524 jan. 15; ASP, Catasto S. Nicolai 156 XI d 1 f 196 — 1505; not. knj. A. Milioni 60/3 f 177 — 1532 okt. 8; not. knj. S. Peponi 22/5 f 2' — 1533 avg. 14; ASA, not. knj. G. Giustiniani 664 f 32' — 1536 febr. 8.

⁴⁰ Prim. ASA, not. knj. G. Alberici 28 f 36 — 1522 marec 1; not. knj. G. Giustiniani 657 f 67 in 264 — 1530 marec 18 in okt. 19; not. knj. J. B. Alberici 247 f 21 — 1540 jun. 7.

⁴¹ Prim. F. Gestrin, Prispevek k poznavanju našega pomorstva v 16. stoletju iz gradiva italijanskih arhivov (Fano), VHAR 14 (1969), str. 163 sl. Glej še ASFa, not. knj. G. Vannis — 1423 jun. 30; not. knj. G. Roncoli C f 379' — 1479 jun. 4; isti, M f 85 — 1497 jan. 5; not. knj. P. Stati I f 292 — 1497 jan. 20; not. knj. Fusconi P f 32' — 1529 marec 17. Za kalafate, marangone in tesarje npr. ASFa, not. knj. G. Roncoli C f 379' — 1479 jun. 4; isti, I f 30' — 1492 dec. 12; isti, N f 439 — 1500 jan. 9; not. knj. P. Stati F f 158' — 1491 april 30; isti, NN f 236' — 1499 okt. 10; ASA, not. knj. G. Giustiniani 669 f 184' — 1535 jul. 5; not. knj. J. B. Alberici 230 f 505' — 1544 sept. 19; isti, 233 f 88' — 1542 jun. 9; ASP, not. knj. M. Paladini f 206' — 1451 april 2; itd.

⁴² Prim. ASA, not. knj. G. Alberici 29 f 90 — 1524 jun. 1; not. knj. G. Giustiniani 656 f 301' — 1531 dec. 1; J. B. Alberici 253 f 445 — 1545 okt. 5 in 242 f 329' — 1548 nov. 28.

služabnice in gospodinje slovanskega izvora, mnogi so stopali tudi v razne vojaške službe, so opravljali nižje mestne upravne in druge službe (biriči, placariji itd.) in bili sli.⁴³

Toda tudi na podežlju markižanskih mest, v kastrih in vaseh, srečujemo obrtnike iz dalmatinskih mest, ki so tam opravljali svojo obrt, postajali pa so tam celo lastniki večjih ali manjših zemljiških parcel, njiv, vinogradov in podobno.⁴⁴ Seveda so imeli zemljiško posest na podežlju markižanskih mest tudi mnogi tisti Slovani, ki so bili ali prebivalci ali meščani v večjih mestih v Markah. Predvsem jim je ta posest služila ali kot dopolnilo življenju, rekli bi za stransko dejavnost, ali pa so vanjo vlagali svoja pridobljena sredstva. No, mnogi so imeli tako posest tudi samo v občasnem najemu.

Vendar je večina slovanskih doseljencev iz Dalmacije na podežlju markižanskih mest pripadala kmečkemu razredu. Tu so imeli posamezniki že od vsega začetka večjo posest, kar pomeni, da so imeli sredstva za nakup, ali pa so si jo pozneje na razne načine pridobivali;⁴⁵ večinoma pa so postajali koloni (coloni, socii, laboratorii) pod najrazličnejšimi pogoji za različno dolgo dobo,⁴⁶ ali so jemali živino v vzrejo (socida), včasih tudi v velikem številu in za daljši čas, seveda zopet pod najrazličnejšimi pogoji,⁴⁷ številni pa so stopali v razne službe pri italijanskih lastnikih zemlje in tudi pri svojih rojakih ter bili kravarji, govedarji, vrtnarji, hlapci in podobno.⁴⁸

Prikazani potek migracij iz Dalmacije v Marke daje seveda zgolj samo splošno linijo razvoja, saj sloni na nepopolnih, mogli bi reči fragmentarnih virih, čeprav vendar na številnih podatkih najrazličnejših fondov v markižanskih arhivih. Nadaljnje in popolnejše raziskave bodo gotovo prinesle ne samo številne dopolnitve v podrobnostih, marveč bodo verjetno na njihovi osnovi potrebne tudi posamezne korekture v splošni tukaj prikazani podobi teh migracij. Toda ne glede na to moremo trditi, da so bile migracije v omenjenem obdobju iz Dalmacije v Marke zelo pomemben pojav, kar velja seveda za migracije iz slovanskih dežel v Italijo nasploh. Z njimi se je nedvomno slabila gospodarska in populacijska baza dolamatinskih mest in cele takratne Dalmacije, na drugi strani pa so slovanski doseljenci veliko prispevali k tedanjemu razvoju Italije.

⁴³ Prim. F. Gestrin, *Jugoslovani o. c.*; ASFa, not. knj. P. Stati E f 562' — 1490 okt. 23; prav tam, *Atti giudiziarj ... n° 7 f 95'* — 1450 sept. 26; ASA, not. knj. G. Alberici 29 f 37 — 1524 febr. 23; not. knj. G. Giustiniani 659 f 268' — 1533 jul. 1; not. knj. J. B. Alberici 233 f 170' — 1543 avg. 12.

⁴⁴ F. Gestrin, *Le relazioni o. c.*, str. 100 sl.; isti, *Prispevek o. c.*, str. 92 sl.

⁴⁵ Glej op. 44.

⁴⁶ Prim. ASFa, not. knj. P. Stati S f 394 — 1504 febr. 17; not. knj. P. Graziani B f 436' — 1496 jan. 22; ASA, not. knj. J. B. Alberici 233 f 132 — 1542 avg. 26 in 243 f 243 — 1554 okt. 2.

⁴⁷ Prim. ASFa, not. knj. G. Roncoli L f 265 — 1494 maj 5; ASA, not. knj. G. Alberici 29 f 58' — 1524 marec 23; not. knj. J. B. Alberici 242 f 102 — 1548 marec 7.

⁴⁸ ASFa, not. knj. P. Stati A f 11 — 1470 maj 15; not. knj. G. Roncoli E f 278 — 1484 jun. 21.

Riassunto

LE EMIGRAZIONI DALLA DALMAZIA IN ITALIA
NEL XV E XVI SECOLO

Le emigrazioni dalla Dalmazia in Italia sono solo una parte dell'intero processo d'immigrazione dell'elemento slavo che inizia già nell'alto Medio Evo. L'autore tratta principalmente del trasferimento degli Slavi nelle Marche. L'immigrazione qui aumentò specialmente dopo che Venezia sottomise la Dalmazia, e raggiunse l'apice nel XV e XVI secolo. Le emigrazioni riguardano sia gli abitanti delle città che quelli delle campagne, numerosi erano gli artigiani e pure i marinai.

La stragrande maggioranza degli emigrati era formata da Slavi che abitavano nelle città e nei loro dintorni.

Le cause che determinarono quest'emigrazione furono in un primo tempo esclusivamente economiche, più tardi ci furono anche motivi politici, le invasioni e le occupazioni dei Turchi e indirettamente anche le emigrazioni dall'entroterra sulla costa dalmata.

Gli Slavi si stabilivano principalmente nelle città costiere italiane ed anche in diversi paesi e villaggi dei dintorni. Giungevano però anche profondamente nell'entroterra.

Su inserivano nel nuovo ambiente, si collegavano e si fondevano con la popolazione indigena italiana, diventavano anche economicamente molto forti, acquisivano patrimoni, però continuavano a vivere, almeno in parte, ancora legati alla propria cerchia e alle proprie istituzioni, religiose o altro che fossero. Fintanto che questa corrente d'immigrazione si mantenne ad un certo livello, gli Slavi, specialmente là dove erano in numero maggiore, si mantennero ancora per secoli oltre il periodo qui trattato.